

Revitalizace strukturálně postižených regionů na příkladu Porúří

Státy západní Evropy řešily od konce druhé světové války řadu problémů podobně a společně. Každý zažil období odstraňování válečných škod, hospodářské obnovy a následného úspěšného rozvoje, otráveného krizemi po ropném šoku v sedmdesátých letech. Od té doby také dochází k závažným strukturálním změnám, charakterizovaným útlumem těžby uhlí, hutního průmyslu, těžkého strojírenství a navazujících oborů.

Tento vývoj měl velmi diferencované regionální důsledky. Z regionů, nazývaných průkopníky moderní industrializace („motory ekonomického růstu“), se v krátké době staly regiony problémové, strukturálně postižené nebo také „staré průmyslové regiony“. Dostaly se do hluboké krize a vyžadovaly zvláštní řešení nejen na regionální, ale zejména na centrální úrovni. Setkáváme se s nimi v Německu, Velké Británii, Francii, Belgii, Holandsku, ale i v ČR, zejména v severozápadních Čechách a na severní Moravě.

Vedle ekonomických a sociálních problémů vyžadují intenzivní řešení silně narušené životního prostředí, což úzce souvisí s jejich ekonomickou orientací.

Podrobné studium zahraničních poznatků a zkušeností a jejich potenciální aplikace v podmínkách ČR jsou velmi důležité. Jednak tím, že utvrzují o správnosti regionálních přístupů při zkoumání a řešení sociálně ekonomických jevů a procesů, a také při využívání širokého spektra místních a regionálních zdrojů a specifíků. Umožňuje postupně využívat těch zkušeností, nástrojů, legislativních, organizačních a institucionálních opatření, které se osvědčily. Příklad ze sousedního Německa, konkrétně

ze silně průmyslové oblasti Porúří (Ruhrgebiet), může být přes některé odlišnosti, zdrojem poučení při řešení komplexní revitalizace krajiny v Podkrusnohoří, narušené intenzivní těžbou uhlí a koncentrací průmyslu.

Základní charakteristika oblasti a poválečný vývoj

Průmyslová oblast Porúří o rozloze 4 500 km² leží mezi řekami Emscher, Lippe a Ruhr ve spolkové zemi Severní Porýní – Vestfálsko. Žije zde 5 mil. obyvatel, soustředěných především do velkých měst Essen, Dortmund, Duisburg a Bochum (obr.). Oblast je charakteristická mimořádnou hustotou osídlení, vysokým stupněm urbanizace, dopravní a technické infrastruktury i problémy životního prostředí. Patří k nejstarším západoevropským průmyslovým centrům a po r. 1945 to byl region s největší koncentrací produkce uhlí a oceli.

Po druhé světové válce, která výrazně zasáhla především infrastrukturu, se přistoupilo k její urychlené obnově. Prioritu měla výstavba bytů pro horníky a oceláře, proto má dnes tento region větší podíl státní bytové výstavby než ostatní oblasti v Německu. Největší význam měla rekonstrukce těžkého průmyslu, jehož produkce soustavně rostla. Těžba uhlí se obnovila ihned po válce a v r. 1950 již dosáhla úrovně r. 1936.

Od r. 1950 probíhal vývoj v Německu ve znamení hospodářského zázraku, kdy tempo růstu ve světě předstihovalo pouze Japonsko. V období 1950 – 1960 se zdvojnásobil hrubý domácí produkt a klesl počet nezaměstnaných. Oblast Porúří,

označovaná za motor tohoto rozvoje, patřila v 50. letech k nejbohatším oblastem země. Prohlubovala se její jednostranná ekonomická orientace, výrazně rostla především těžba uhlí. Vrcholem byl r. 1957 s těžbou uhlí 123 mil. t a s 397 000 pracovníky v tomto odvětví. Z USA plynuly značné investice na podporu poválečného oživení těžebního a ocelářského průmyslu. V letech 1950 – 1965 vzrostl počet obyvatel regionu téměř o 1 mil. V druhé polovině 50. let se již začaly projevovat první známky strukturální krize.

Strukturální krize a její důsledky

Krize z nadprodukce uhlí v letech 1957 – 1958 způsobila útlum těžby, který probíhal v několika vlnách a postihl i navazující odvětví. V první etapě (1958 – 1964) se uzavřelo 35 dolů s roční produkcí 12 mil. t a propuštěno bylo 32 000 lidí. Ve druhé útlumové vlně (1965 – 1969) se uzavřelo 33 dolů s produkcí 28 mil. t a propuštění postihlo 72 000 pracovníků. Další útlumová vlna byla v období 1973 – 1974. Znamenala pokles těžby až na 70 mil. t v r. 1981. Celkový počet pracovních míst se snížil z 390 000 v r. 1957 na 140 000 v r. 1981. Počet dolů klesl za těchto zhruba 25 let ze 140 na 31. Nejvíce byla postižena oblast jižně od řeky Emscher. V 50. letech 20. století se v Porúří těžilo 6% světové produkce uhlí, počátkem osmdesátých let už jen 2%. V té době bylo v Porúří registrováno přes 250 000 nezaměstnaných, což představovalo 14,3% práceschopného obyvatelstva.

Státní a regionální přístupy k řešení problémů

Rozvojový program Porúří z r. 1968 vytyčil čtyři hlavní směry: podpora školství, zlepšení dopravního systému, tvorba a ochrana životního prostředí a budování rekreačních oblastí.

V květnu 1979 se konala konference o Porúří, již se zúčastnili

politici, průmyslníci, finančníci, zástupci různých regionálních institucí a univerzit, tedy všichni, kdo se v nejrůznějších zájmových oblastech zabývali problematikou regionu. Přijatý *Akční program rozvoje Porúří* pod heslem *Modré nebe nad Rýnem* formuloval preferované sféry rozvoje – zavádění technologických inovací, podporu vědeckovýzkumných aktivit, zlepšení kontaktů mezi univerzitním a aplikovaným výzkumem, konkretizaci ekologického programu, rozvoj městských center, péče o kulturní památky a podporu vzdělávacích institucí všeho druhu.

Další konference s konkrétnějšími cíli a úkoly se konala v r. 1987. Pro následující období doporučila rozpočet 2 mld. marek na realizaci rozvojového programu oblasti. Ten byl zaměřen především na podporu inovací a zavádění progresivních technologií v malých a středních podnicích, zlepšení kvalifikační struktury na úroveň odpovídající realizovaným technologickým změnám, na modernizaci infrastruktury, ochranu životního prostředí a racionální využívání energetických zdrojů.

Místní a státní instituce konkretizovaly řadu programů na zlepšení životních a pracovních podmínek a zvýšení zaměstnanosti. Investice do infrastruktury a requalifikace měly přispět ke zvýšení přitažlivosti regionu. V Porúří se postupně otevřelo na 300 nových podniků, především v odvětvích chemického průmyslu, zpracování neželezných kovů, elektrotechniky a výroby dopravních prostředků.

Zajímavými změnami ve struktuře zaměstnanosti prošlo např. město Bochum, kde v r. 1952 pracovalo 55 % obyvatel v dolech a hutích. V rámci racionalizačního programu v těchto odvětvích v letech 1958 – 1968 propustili 50 000 lidí. Od r. 1956 zde sídlí největší výrobce televizorů a o šest let později se ve městě smontovalo první auto značky Opel. V podobné situaci

bylo i město Gelsenkirchen, kde rovněž převažovala zaměstnanost v upadajících odvětvích. Po válce se tam přestěhovala velká textilní firma z Brestu a pak dalších 40 textilních závodů. Velký význam pro Porúří má blízkost významného obchodního a průmyslového centra Düsseldorf, kde sídlí řada nadnárodních společností, jako je IBM i nejvýznamnější koncerny Porúří – Thyssen a Krupp.

V Porúří měl zpočátku nevýznamné postavení terciární sektor, ale v souvislosti se strukturálními změnami se tato situace začíná měnit. Nárůst služeb byl velmi výrazný a rychlý, což souviselo s téměř úplnou absencí tohoto sektoru v předchozím období. V osmdesátých letech již dosáhl podíl pracovníků ve službách 45 %, což bylo sice méně než ve zbytku Německa, avšak vzhledem k dosažitému jednostrannému zaměření hospodářského rozvoje regionu jde o významnou hodnotu.

Významných změn se dosáhlo v oblasti *ochrany životního prostředí*. Průmyslové podniky byly legislativně i ekonomicky donuceny ke kontrole a regulaci emisního zatížení. Dalším cílem bylo udržení volného nezastavěného prostoru, což má význam právě v Porúří s vysokou hustotou průmyslových objektů. Toto úsilí se zaměřilo na budování vegetačních pásů, rekreačních oblastí na okraji zastavěných ploch a rozsáhlých parků ve větších vzdálenostech od center, a přesto dobře přístupných jejich obyvatelům.

V posledních dekádách se stav životního prostředí zlepšil díky snižování znečišťování ovzduší, vody a díky rekultivacím. Například území bývalého dolu Graf Bismarck o rozloze 2 600 m² se proměnilo na rekreační oblast s lesy a zemědělskou půdou. Tři pětiny průmyslové oblasti Porúří jsou dnes klasifikovány jako otevřený zelený prostor.

Sídla v regionu spojily nové silnice, zlepšila se železniční a autobu-

sová doprava. V bývalých centrech těžkého průmyslu se rozvíjejí nové aktivity, především ve službách, jako je bankovníctví, poradenské firmy, centra výpočetní techniky, zlepšil se telekomunikační systém. Příkladem takového centra je Essen. Ochrana a tvorba životního prostředí a kvalitní síť služeb mají význam nejen pro samotné obyvatele regionu, ale zvyšují jeho atraktivitu pro investory.

V r. 1980 se v Severním Porýní – Vestfálsku zřídil fond na získávání průmyslem poškozené půdy. Tato půda prošla rekultivací a znovu se prodávala podnikatelům nebo se využívala na rekreační účely a výstavbu komerčních, nákupních a sportovních center. Významnou a stále rostoucí úlohu měl rozvoj vzdělávacích center. V této spolkové zemi je v současné době 16 vysokých škol a zhruba 20 technologických center, první univerzita byla otevřena v Bochumu v r. 1962. Technologická centra působí v úzké návaznosti na místní univerzity a příznivě ovlivňují rozvoj technologicky progresivních aktivit v okolní oblasti, iniciují příchod i výchovu kvalifikované pracovní síly. Investice do lidského kapitálu se považují za jeden z nejvýznamnějších zdrojů rozvoje regionu.

Příklad revitalizačního programu

Jedním z konkrétních příkladů revitalizačního programu je projekt krajinného parku *Landschaftspark Duisburg-Nord – Emscher Park*. V r. 1988 se konala ke zmíněnému projektu mezinárodní konference a výstava, která měla poskytnout koncepční, praktické, politické, finanční a organizační impulsy k ekologické, hospodářské a sociální přestavbě tohoto území. Byl zde stanoven postup obnovy a změny oblasti poškozené průmyslovou činností, přičemž se kladl důraz na mezinárodní charakter projektu, umožňující jeho využití i pro jiné regiony podobného typu.

Emscher Park představuje v Evropě jeden z nejambicióznějších pří-

kladů regenerace zpustlých oceláren, opuštěných dolů, zanesených průmyslových přístavů, průmyslových úhorů, tzv. *brownfield*. Jde o unikátní přístup k zachráně devastovaného krajinného prostoru s citlivým zachováním průmyslového dědictví, rozvojem moderní infrastruktury a vegetace. *Emscher Park* se nachází v blízkosti řek Emscher a Rýn. Zahrnuje území o rozloze 800 km², na němž se v období devadesátých let začalo realizovat 120 projektů regenerace krajiny a nového využití průmyslových areálů. Některé z nich vzhledem k rozsáhlosti a ekonomické náročnosti byly dokončeny až po r. 2000. Jádrem celého areálu jsou budovy bývalé železárny Meiderich, založené v r. 1903 Augustem Thyssenem. Rezavějící budovy postupně zarůstají vegetací a vytvářejí zajímavé kontrasty, věž vysoké pece slouží jako rozhledna. Horizont lemují továrny a průmyslové areály, což potvrzuje fakt, že se nachází uprostřed průmyslového řetězce měst Duisburg-Essen-Bochum-Dortmund-Düsseldorf. Uvnitř parku jsou betonové zavážecí bunkry, které nyní slouží jako horolezecké

stěny. Z bývalého plynojemu je hojně využívaný potápěčský bazén, vedle něho je zřízené letní kino. Ve strojovně bývalé elektrárny se konají koncerty rockové a vážné hudby, divadelní představení, konference a semináře. Parkem a okolím prochází hustá síť cyklostezek, bývalá transformační stanice slouží jako „stylová“ restaurace.

Cílem projektů bylo integrovat industriální a postindustriální epochu, dosáhnout pozitivních „změn bez růstu“, tedy předejít další exploataci krajiny a volných městských prostorů a znovu zhodnotit, užítkovat území a budovy ještě nedávno patřící těžkému průmyslu. Projekty minimalizují energetické i surovinové nároky. Nové konstrukce, dostavby, doplňky, stavební i krajinné úpravy, ale také nová výroba a veškerá ekonomická činnost člověka v tomto území – to vše je podřízeno ekologickým principům.

Řešení problémů Porúří lze považovat ve srovnání s podobnými regiony za velmi úspěšné. Do značné míry se dnes daří využívat získané zkušenosti i na území bývalé NDR. Jde např. o průmyslové areály s út-

lumem těžby uhlí a následnou rekultivací a revitalizací krajiny v okolí Lipska a Cottbusu. Většina dolů zde byla a je zatápěna, čím vznikají velké a cenné rekreační vodní plochy. Zajímavé je i využití bývalé strojní haly Pfannerhale u města Brausbedry na multifunkční prostor pro konání různých workshopů, letních vědeckých škol, seminářů i např. evropské taneční školy tanga. V České republice je situace komplikovanější přinejmenším v důsledku nižšího zájmu a finančního zabezpečení ze strany státu, využitím zahraničních zkušeností lze i tyto velké problémy současnosti vyřešit.

Príspevek je součástí projektu MMR WD-44-07-1 VaV Modelové řešení revitalizace průmyslových regionů a území po těžbě uhlí na příkladu Podkrušnohoří.

Ing. Martin Neruda, PhD.,
martin.neruda@ujep.cz

Ing. Jaroslav Zahálka, CSc.,
zahalka@fzp.ujep.cz

Fakulta životního prostředí Univerzity J. E. Purkyně, Králova výšina 7, 400 96 Ústí nad Labem

Revitalizovaná průmyslová oblast Porúří. Mapa cyklotras. Zdroj: Duisburg erfahren, 2008

